

UDK:101.1:160

Dildora MURATOVA,
Renessans ta'lim universiteti tadqiqotchisi dotsent, PhD
E-mail: muratovadildora959@gmail.com

Dotsent, PhD S.Sultanov taqrizi asosida

THE ROLE AND ROLE OF ENVIRONMENTAL IDEALS IN SOCIOMADANIC TRANSFORMATION OF SOCIETY

Аннотация

The ecological ideal is an exemplary model of social structure based on balanced relationships between humans and nature. This important concept reflects the urgent needs of the modern world. It is not a mere dream or utopian goal, but rather represents one of the most pressing tasks facing humanity. The concept of ecological ideal is being discussed on such a broad scale for the first time in human history, and this is not without reason.

Key words: Social ideal; environmental ideals; ecological culture; environmental security; sociomalanity transformation; social system, global climate change, natural environment.

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИДЕАЛОВ В СОЦИОМАДАНИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

Экологический идеал – это образцовая модель общественного устройства, основанная на сбалансированных отношениях между человеком и природой. Эта важная концепция отражает насущные потребности современного мира. Это не просто мечта или утопическая цель, а, скорее, одна из самых насущных задач, стоящих перед человечеством. Концепция экологического идеала впервые в истории человечества обсуждается в таком широком масштабе, и это неспроста.

Ключевые слова: Социальный идеал; экологические идеалы; экологическая культура; экологическая безопасность; трансформация общества; социальная система; глобальное изменение климата; природная среда.

JAMIYAT SOTSIOMADANIY TRANSFORMATSIYADA EKOLOGIK IDEALLARNING O'RNI VA ROLI

Аннотация

Ekologik ideal – bu inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatli munosabatlarga asoslangan jamiyat tuzilishining namunaviy ko'rinishidir. Bu muhim konsepsiya zamonaviy dunyoning dolzarb ehtiyojlarini aks ettiradi. Bu tushuncha oddiy orzu yoki xayoliy maqsad emas, balki insoniyat oldida turgan eng dolzarb vazifalardan birini ifodalaydi. Ekologik ideal tushunchasi insoniyat tarixida ilk bor bunday keng miqyosda muhokama qilinmoqda va bu bejiz emas.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy ideal; ekologik ideallar; ekologik madaniyat; ekologik xavfsizlik; sotsiomalanityat transformatsiyasi; ijtimoiy tizim, global iqlim o'zgarishi, tabiiy muhit.

Kirish. Jamiyat tarixi va alohida shaxs hayot faoliyatini ideallar bilan bog'liq holda o'rganish - ijtimoiy jarayonlarning insonparvarlik darajasini va sodir bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlarning axloqiy ahamiyatini aniqlash imkonini beruvchi eng fundamental baholash va o'lchash usullaridan biridir. Bu yondashuv orqali biz jamiyatning rivojlanish yo'nalishlarini va insoniyat oldida turgan maqsadlarning mohiyatini chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Aynan shu sababli ideallar masalasi ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini o'ziga jalb etib kelgan va bugungi kunda ham jalb etmoqda. Bu e'tibor tasodifiy emas, chunki ideallar jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'ladi va ijtimoiy rivojlanishning yo'nalishlarini belgilab beradi. Ideallar nafaqat jamiyat taraqqiyotining mezonini, balki inson ma'naviy kamolotining ham muhim omili hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Avvalo, "ideal deganda (yun. idea — timsol, g'oya, tushuncha) - biror narsa, voqea va hodisaning oliy namunasi, kamoloti; ayrim shaxs, shaxslar guruhi, tabaqa va jamiyat intiluvchi oliy maqsad", tushuniladi. "Ideal muayyan tarixiy sharoitda ijtimoiy hayotning barcha jabhalari bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Idealning amalga oshishi yoki oshmasligi uning voqelik bilan bog'liqligiga, taraqqiyotni qanchalik to'liq va to'g'ri in'ikos ettirishga bog'liq. Ideal real mavjud bo'lib, go'zallikning yuqori darajada namoyon bo'lishidir. U hayotdagi, san'atdagi obyektiv go'zalliklar haqida mukammal, to'liq subyektiv tushunchalarimizdan iborat. Ideal deganda, birinchi navbatda, inson go'zalligi tushuniladi. Har tomonlama yetuk, go'zal kishi bizning estetik idealimizdir. Har bir millat go'zallik haqida o'z milliy idealiga ega, chunki i. ch. usuli, yashash sharoiti, geografik muxit, psixologiyasi turlichadir", deyiladi O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida.

Ko'pchilik olimlarning fikricha, ideallar - bu inson va jamiyat intilayotgan oliy maqsadlardir. Ba'zi mualliflar ideallarni maqsadga yo'naltirilgan faoliyatning umumiy shakllari deb hisoblaydilar va "ideal kategoriyasi chuqur ijtimoiy ahamiyatga ega" deb ta'kidlaydilar. Boshqalar esa uning subyektivligini qayd etib, "ideal subyektning yakuniy, umumiy, eng muhim maqsadi sifatida namoyon bo'ladi" deb yozadilar. Uchinchi guruh olimlari ideallarni ongning dialektik-ikki yoqlama, ijtimoiy-individual tabiatining aksi sifatida ko'rib, "ideallarda individual va jamoaviy faoliyatning yakuniy maqsadlari aks etishini" qayd etadilar. To'rtinchi guruh vakillari idealning muhim xususiyati sifatida "teleologik va aksiologik tomonlarning birligi"ni ko'rsatadilar. Beshinchi guruh olimlari esa ideallarni qadriyatlar tizimining organik elementi sifatida ko'rib, uni "zaruriy, lozim va istalgan maqsad" sifatida tavsiflaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot olib borish davomida tizimlilik, nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy-komparativistik tahlil qilingan. Tadqiqotchi D.Shokirovning fikricha "Ideallar - shaxsning hozirgi real imkoniyatlari chegarasidan tashqaridagi orzu-umidlari, ular ongda bor, lekin har doim ham amalga oshmaydi. Chunki ularning paydo bo'lishiga sabab bevosita tashqi muhit bo'lib, o'sha ideallar obyekti bilan shaxs imkoniyatlari o'rtasida tafovut bo'lishi mumkin".

Tadqiqotchi A.Ravshanov esa: "Har bir jamiyatda davriy va umumiy ma'naviy ideallar yuzaga keladi. Davriy ma'naviy ideallar bir jamiyatning ehtiyojlarini ro'yobga chiqarsa, umumiy ma'naviy ideallar esa barcha jamiyatga xos bo'ladi".

Insoniyat tarixida tub burilish yasagan "neolit inqilobi" (bu atamani mashhur arxeolog Gordon Chayld kiritgan) mehnat faoliyatining mutlaqo yangi turlari - dehqonchilik va chorvachilikning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bu jarayon

odamzod hayotida ulkan o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Dehqonchilik va chorvachilikning rivojlanishi insonning tabiatga munosabatini tubdan o'zgartirdi. Agar ilgari odamlar tabiat in'om etgan ne'matlarni terib-termachlab, ov qilib kun kechirgan bo'lsa, endi ular tabiatga faol aralasha boshladilar. Masalan, o'simliklarni ekib o'stirish, hayvonlarni xonakilashtirish va ko'paytirish orqali tabiatga ongli ta'sir ko'rsata boshladilar.

Buyuk mutafakkir Farobiy asarlarida borliqda inson ketegriyasi alohida o'rin tutada. "Al-Farobiyning fikriga ko'ra, universallik yaxlitlikdir, unga hamma narsa oqilona intiladi va shu nuqtayi nazardan ijtimoiy ontologiya modelini qurish "borliq yaxlitligi"ga da'vatlarni eshitgan fazilatli inson tabiatiga eng mos keladi". Darhaqiqat, Farobiy o'zining falsafiy ta'limotida universallik va yaxlitlik tushunchalariga alohida e'tibor qaratadi. Uning fikricha, koinotdagi barcha narsalar, hodisalar va jarayonlar bir butun tizimni tashkil etadi va ular o'rtasida doimiy uyg'unlik, mutanosiblik mavjud.

O'rta asrlarning mutafakkiri Grigoriy Nisskiy va boshqa faylasuflar insonning tabiatdagi bu alohida o'rnini nazariy jihatdan asoslab berganlar. Ularning ta'limotiga ko'ra, "inson ikki olam – ruhiy va moddiy dunyoning tutashgan nuqtasida turadi. Uning aqli va erkin irodasi ilohiy mohiyatga ega bo'lsa, tanasi uni moddiy dunyo bilan bog'laydi". Bu qarash insonning tabiatdan ma'lum darajada ajralganligini ko'rsatadi.

O'rta asr falsafasida ijtimoiy ideal haqidagi tasavvurlar yanada chuqurlashdi va rivojlandi. Bu borada arman faylasufi Grigor Tatevatsining qarashlari alohida e'tibor qaratishga loyiq. U jamiyatni tirik organizmga o'xshatib, o'ziga xos nazariyani ilgari surdi. Tatevatsi ta'limotiga ko'ra, xuddi tirik organizmdagi har bir a'zo ma'lum bir vazifani bajargani kabi, jamiyatda ham har bir inson o'zining aniq belgilangan vazifasini bajarishi lozim. Faylasufning fikricha, "jamiyatdagi uyg'unlik va barqarorlik barcha a'zolarining o'z vazifalarini to'g'ri bajarishi va o'zaro muvofiq harakat qilishiga bog'liq. Xuddi inson tanasidagi barcha a'zolar birgalikda ishlagandagina sog'lom hayot ta'minlanganidek, jamiyat ham faqat barcha a'zolarining hamjihatligi va hamkorligi tufayli ravnaq topadi".

Tahlil va natijalar. Vengriyalik faylasuf Dyord Lukach ta'kidlaganidek, "insonning borliq haqidagi tasavvurlari uning amaliy faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Inson shunday dunyoqarashni shakllantiradiki, u mavjud ijtimoiy munosabatlar sharoitida amaliy faoliyatni to'g'ri yo'naltirish va samarali amalga oshirish imkonini beradi". Shunday qilib, insonning tabiatdagi alohida o'rni nafaqat uning aqli va erkin irodasi bilan, balki jamiyat rivojlanishining ma'lum bosqichida shakllangan amaliy ehtiyojlar bilan ham bog'liq. Insonning dunyoqarashi va tabiatga munosabati uning amaliy faoliyati bilan uzviy aloqada rivojlanib borgan.

Tadqiqotchi E.Xusanov ta'kidlaganidek: "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining "Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Prezident Farmonida ekologik muammolarni bartaraf etish orqali inson-tabiat-jamiyat komponentlarining o'zaro mutanosibligini saqlashga alohida urg'u berilgan bo'lib, tabiat muhofazasini amalga oshirishda har qanday ijtimoiy-siyosiy chora-tadbirlarni qo'llash bilan birga jamiyat a'zolari ongini ekogumanistik dunyoqarash ostida to'laqonli shakllantirmas ekanmiz ekoolamni turli chekinishlardan qutqara olmaymiz".

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, Qadriyatlar tizimini o'rganish borasida olib borilgan barcha tadqiqotlarda ideal tushunchasi markaziy o'rin egallaydi. Olimlar idealni turli nuqtayi nazardan – uning shakllanish asoslari, tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy hayotning turli sohalaridagi namoyon bo'lishi kabi jihatlardan o'rganganlar. Ideal tushunchasiga berilgan ta'riflar xilma-xil bo'lsa-da, barcha mutaxassislar bir nuqtada birlashadilar: ideallar inson faoliyatini yo'naltiruvchi va tartibga soluvchi muhim omil hisoblanadi. Ideallar shaxsning xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatib, uning hayotiy maqsadlarini belgilaydi va faoliyatini muayyan yo'nalishga boshlaydi.

Umuman olganda idellar ham alohida shaxsning, ham butun jamiyatning manfaatlarini o'zida mujassam etadi. Shu ma'noda ideallar shaxsiy va ijtimoiy ongni bog'lovchi ko'priq vazifasini o'taydi. Ideallar insonga hayotiy yo'nalish berib, uning qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Masalan, adolat, ezigulik,

go'zallik kabi umuminsoniy ideallar shaxsning ma'naviy qiyofasini belgilaydi. Kasbiy faoliyatda esa mutaxassislik ideallari muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyat taraqqiyotida ideallar ijtimoiy rivojlanishning maqsad va yo'nalishlarini belgilab beradi. Ular ijtimoiy ongning muhim qismi sifatida jamiyat a'zolarining fikrlash tarzi va xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, ideallar doimiy rivojlanib, takomillashib boradi va har bir tarixiy davrning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Ijtimoiy ideallarning tabiatini tushunish uchun insoniyat tarixining ilk davrlariga, ya'ni odamlar tabiat hodisalarini anglash va o'zlashtirishning dastlabki bosqichi bo'lgan mifologik tafakkur shakllariga murojaat qilish zarur.

Bugungi kundagi ekologik vaziyat mutaxassislar tomonidan "global miqyosdagi favqulodda holat" deb baholalanmoqda va bu baho mutlaqo o'rinlidir. Bu holat insoniyatni jiddiy mulohaza yuritishga, o'z taraqqiyot yo'lini qayta ko'rib chiqishga majbur qilmoqda. Zamonaviy dunyo hozirgi paytda tarixiy chorrahada turibdi yoki olimlar tili bilan aytganda, bifurkatsiya nuqtalari zonasiga kirgan. Bifurkatsiya nuqtalari – bu shunday holatki, unda tizim o'z rivojlanish yo'nalishini tubdan o'zgartirishi mumkin bo'lgan tanlov qarshisida turadi.

Faylasuflar tomonidan ilgari surilgan gumanizm va umuminsoniy qadriyatlarining birligi to'g'risidagi g'oya aynan shu ekologik ideallarda o'z ifodasini topmoqda. Bu esa insoniyat oldida turgan ekologik muammolarni yechishda yangi imkoniyatlar ochadi. Insoniyat o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga qadam qo'yar ekan, tabiat bilan uyg'un munosabatlarni shakllantirish, kelajak avlodlar manfaatlarini hisobga olish, umuminsoniy qadriyatlarga sodiq qolish kabi tamoyillarga tayanishi zarur.

Bugungi kundagi ekologik vaziyat tabiatga nisbatan mutlaqo yangicha munosabatni shakllantirishni taqozo etmoqda. Atrof-muhitning tobora yomonlashib borayotgani, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik muammolarning global tus olishi bu masalaning naqadar dolzarbligini ko'rsatmoqda. Bu yangicha munosabat gumanistik tamoyillarga asoslangan dunyoqarash va ekologik ideallarni ijtimoiy rivojlanishning yo'naltiruvchi kuchi sifatida shakllantirishni talab qiladi. Bunday yondashuv nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u insoniyat kelajagini belgilab beruvchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Bunday zaruratni quyidagi ijtimoiy-tabiiy hodisalar majmui belgilab bermoqda.

Birinchidan, hozirgi ekologik vaziyatning o'ziga xos xususiyati va uni qadriyatlar nuqtayi nazaridan anglash gumanistik tamoyillarga asoslangan dunyoqarash va dunyoni his etish tizimini shakllantirishni talab qilmoqda. Bu jarayon insoniyat tarixida ilk bor shunday keng miqyosda namoyon bo'lmoqda. Bu tizimga ko'ra, nafaqat har bir alohida shaxs, balki umuman insoniyat mutlaq qadriyat sifatida qaralishi lozim. Bu qadriyat tizimi insoniyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarning yangi bosqichini belgilab beradi. Masalan, biror hududdagi ekologik muammo faqat shu joydagi aholigagina emas, balki butun insoniyatga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chernobyl fojiasi yoki Orol dengizi muammosi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bu fojialar nafaqat mahalliy, balki global miqyosdagi oqibatlariga olib keldi va ularning ta'siri hanuzgacha davom etmoqda.

Ikkinchidan, bugungi kunda yashayotgan insonlarning tabiiy muhit sifatini hayot uchun yaroqli holatda saqlab qolish ehtiyojlari tobora ortib bormoqda. Bu tendensiya dunyoning barcha mintaqalarida kuzatilmoqda va tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu ehtiyoj toza havo, ichimlik suvi, sog'lom oziq-ovqat mahsulotlari, ekologik toza yashash muhiti kabi hayotiy muhim omillarni o'z ichiga oladi. Bu omillarning har biri inson salomatligi va hayot sifati uchun muhim ahamiyatga ega. Shaharlarda yashil hududlarni ko'paytirish, sanoat korxonalarining ekologik xavfsizligini ta'minlash, chiqindilarni qayta ishlash kabi masalalar bugungi kunning dolzarb vazifalariga aylangan. Bu vazifalarni hal etish uchun nafaqat mahalliy, balki xalqaro darajada ham sa'y-harakatlar amalga oshirilmoqda.

Uchinchidan, insoniyatning kelgusi mavjudligi va rivojlanish ehtiyojlari ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu masala insoniyat tarixida ilk bor bunday keskin qo'yilmoqda. Bu kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslarni saqlab qolish, ekologik xavfsiz texnologiyalarni rivojlantirish, tabiiy muhitni

sog'lomlashtirish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi. Bu vazifalar nafaqat ekologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ham ega. Iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi kabi muammolar kelajak avlodlar hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu muammolarning yechimi bugungi kunda qabul qilinadigan qarorlarga bog'liq.

To'rtinchidan, qadriyatlarni ekologik maqsadga muvofiqlik nuqtayi nazaridan qayta ko'rib chiqish va tartiblash

ehtiyoji mavjud. Bu jarayon jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab olishi va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Bunda iqtisodiy foyda va ekologik xavfsizlik, sanoat rivojlanishi va tabiatni muhofaza qilish, iste'mol madaniyati va resurslarni tejash kabi masalalarda muvozanatni topish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu muvozanatni topish oson emas, ammo u kelajak taraqqiyot uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 4-jild. – T.: “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. 2002. 77-b.
2. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 4-jild. – T.: “O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. 2002. 77-b.
3. Ilyenkov E.V. Ideal / Filosofskaya ensiklopediya. T.2. - M., 1962. S. 195.
4. Yatsenko A.I. Selepolaganiye i idealы. - Kiyev, 1977. S. 171
5. Drobniskiy O.G. Проблемы нравственности. - M., 1977. S. 29
6. Davidovich V.Ye. Teoriya ideala. - Rostov-na-Donu, 1983. S. 34
7. Vijletsov G.P. Aksiologiya kultury. - SPb., 1996. S. 58
8. Shokirov D. Shaxs dunyoqarashi va e'tiqodining o'zgaruvchanlik xususiyatlari// Central Asian academic journal of scientific research. 2022/Volume 2/Issue 6/337-342 B.